Mapes de país

De les primeres cartes nàutiques medievals als mapes moderns de l'actualitat, la història de la representació visual dels Països Catalans és plena de dades curioses que val la pena conèixer

> A partir del segle XVI la cartografia es va fent cada cop més exacta i ja queda clar que els mapes estan a favor de qui mana

IRENE CASELLAS / MIQUEL RIERA

● La imatge a través dels mapes dels territoris que conformen els Països Catalans ve de lluny, de l'època de la Corona d'Aragó, però no va ser fins a finals del segle XIX i començaments del XX quan, gràcies a la cartografia lingüística, aquesta representació territorial es va anar consolidant, malgrat els esforços de les autoritats espanyoles per evitar-ho.

Els mapes són els resultats dels coneixements tècnics i científics dels quals s'ha disposat en cada època, però s'han fet sempre a instància dels poders polítics dominants. Han estat, tradicionalment, una eina de poder, ja que conèixer el territori és indispensable per dominar-lo. Per això és important recordar com, malgrat tot, la representació visual dels Països Catalans –que ha tingut en la llengua el seu principal eix vertebrador– continua contribuint a la consolidació de la consciència nacional col·lectiva. I per entendre-ho millor cal, primer de tot, mirar enrere.

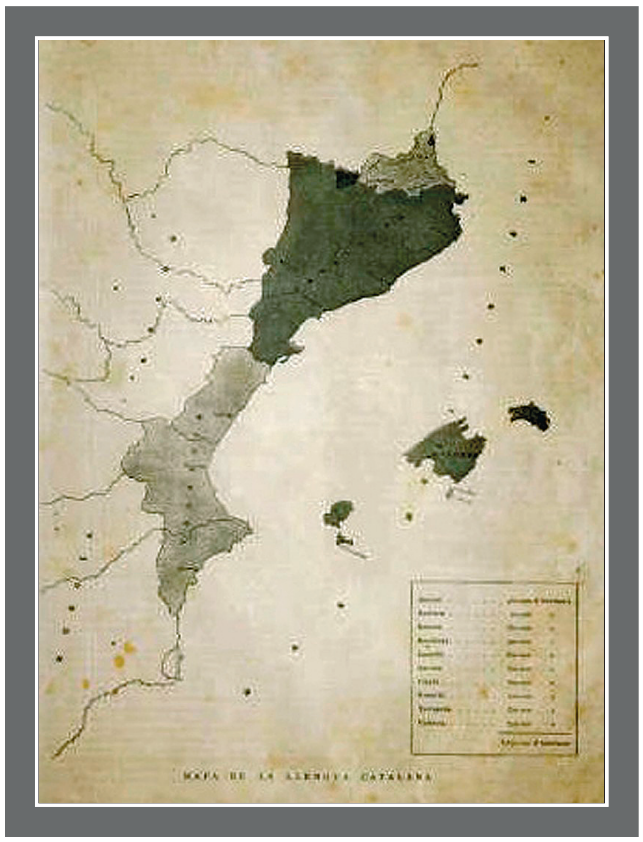

REPRESENTAR L'ENTORN

Els nostres avantpassats van aprendre a representar el seu entorn fins i tot abans de l'aparició de la paraula escrita. Una tauleta de fang trobada a l'antiga Mesopotàmia i on es presenta la vall del riu Èufrates està considerada per alguns científics com el primer mapa que es conserva. En qualsevol cas, totes les civilitzacions antigues van buscar la manera de cartografiar el seu entorn. Els egipcis, que havien de tenir molt en compte les crescudes del riu Nil, van ser els primers a fer-ho de manera científica, i els grecs, de la mà de Ptolomeu, van posar les bases de la cartografia actual.

Els romans se centraven en les qüestions pràctiques i mesuraven distàncies i recorreguts prenent Roma com a centre de tot. En canvi, durant l'època medieval es van estendre els mapamundis amb una forta càrrega teològica, en contrast amb els mapes molt més avançats i exactes realitzats pels cartògrafs àrabs. Tot plegat fins arribar l'era dels portolans, els manuals per a la navegació que oferien informació sobre els principals ports, així com els accidents geogràfics i els corrents marins que podien suposar un perill per a la navegació.

L'ESCOLA MALLORQUINA

En aquesta època va destacar especialment l'Escola Mallorquina, tal i com explica Pol Sureda al seu article *El combat per la visualització de l'espai nacional* [http://webs.raco-catala.cat/eltalp/cart8.htm]. El cartògraf mallorquí Angelí Bulcert va traçar la carta portolana més antiga que es coneix el 1325, i el mateix autor va ser el responsable del primer portolà català datat, el 1339.

Ara bé, si cal destacar alguna obra d'aquella època, aquesta és l'*Atles català*, el mapa cartogràfic català més important de l'edat mitjana, que s'atribueix al jueu mallorquí Cresques Abraham. És el primer atles conegut que incorpora una rosa dels vents, i actualment es conserva a la Biblioteca Nacional de França, a París. No està signat ni datat, però se sap que la data aproximada de producció és el 1375, pel calendari que l'acompanya. També se sap que va ser un regal de l'infant Joan –el fill gran de Pere el Cerimoniós i futur rei Joan I de la Corona d'Aragó– al rei Carles VI de França.

A partir del segle XVI la cartografia es va fent cada cop més exacta i ja queda clar que els mapes estan a favor de qui mana, amb una constant traducció dels topònims catalans, ja sigui a l'espanyol o al francès, com en el cas del mapa de la Corona d'Aragó traçat el 1653 –abans del

La primera visualització

Segons el recull realitzat per Pol Sureda, aquest és el primer intent de mapa lingüístic nacional. El *Mapa de la llengua catalana*, va ser publicat a la pàgina 117 del número 85 de *La Ilustració Catalana*, el 6 maig de 1883. S'hi representen els límits administratius externs d'Andorra, els Pirineus Orientals, el Principat (en tot dos casos sense discernir la zona occitana), les Illes i el País Valencià (aquest, incloent les zones de parla castellana); s'hi ignoren la Franja i l'Alguer. D'una modernitat sorprenent en l'execució, el mapa s'avança a l'època des del punt de vista conceptual.

CARTOTECA DIGITAL DE L'INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA

La divisió comarcal del 1962, un dels més populars

El mapa mural *Països Catalans: divisió comarcal*, d'Antoni Bescós i Ramon, va ser publicat el 1962 per Joan Ballester i Canals. Reeditat durant dues dècades, i àmpliament divulgat malgrat l'hostilitat del règim, esdevindrà el mapa nacional més cèlebre, popular i influent. Segons Pol Sureda, sembla que va tenir una primera edició "ultraclandestina" el 1951.

1906. Segon mapa del domini lingüístic català (el primer és del 1900) i el primer fet amb criteris científics, el *Mapa de la llengua catalana*, de Joan Aguiló i Pinya (traçat per Antoni Riera), formava part d'una comunicació presentada al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

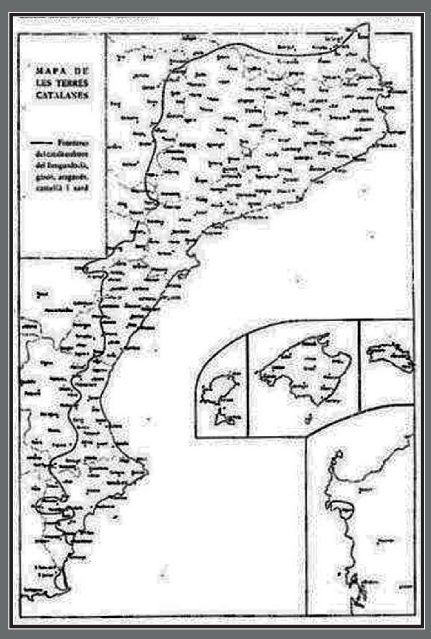

1916. El *Mapa de les terres catalanes*, d'Antoni Griera, apareixia en un article del *Butlletí del Centre Excursionista* de Catalunya del maig de 1916. Va ser reproduït (errors inclosos) durant dècades.

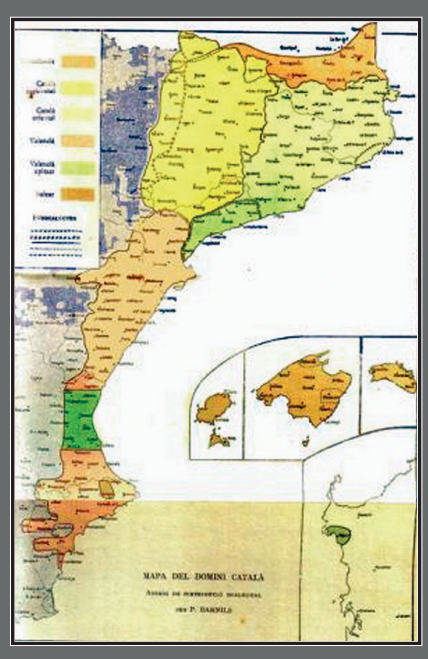

1919. El primer mapa dialectal del domini lingüístic català va ser reproduït en un article de Pere Barnils al *Butlletí de Dialectologia Catalana* (VII).

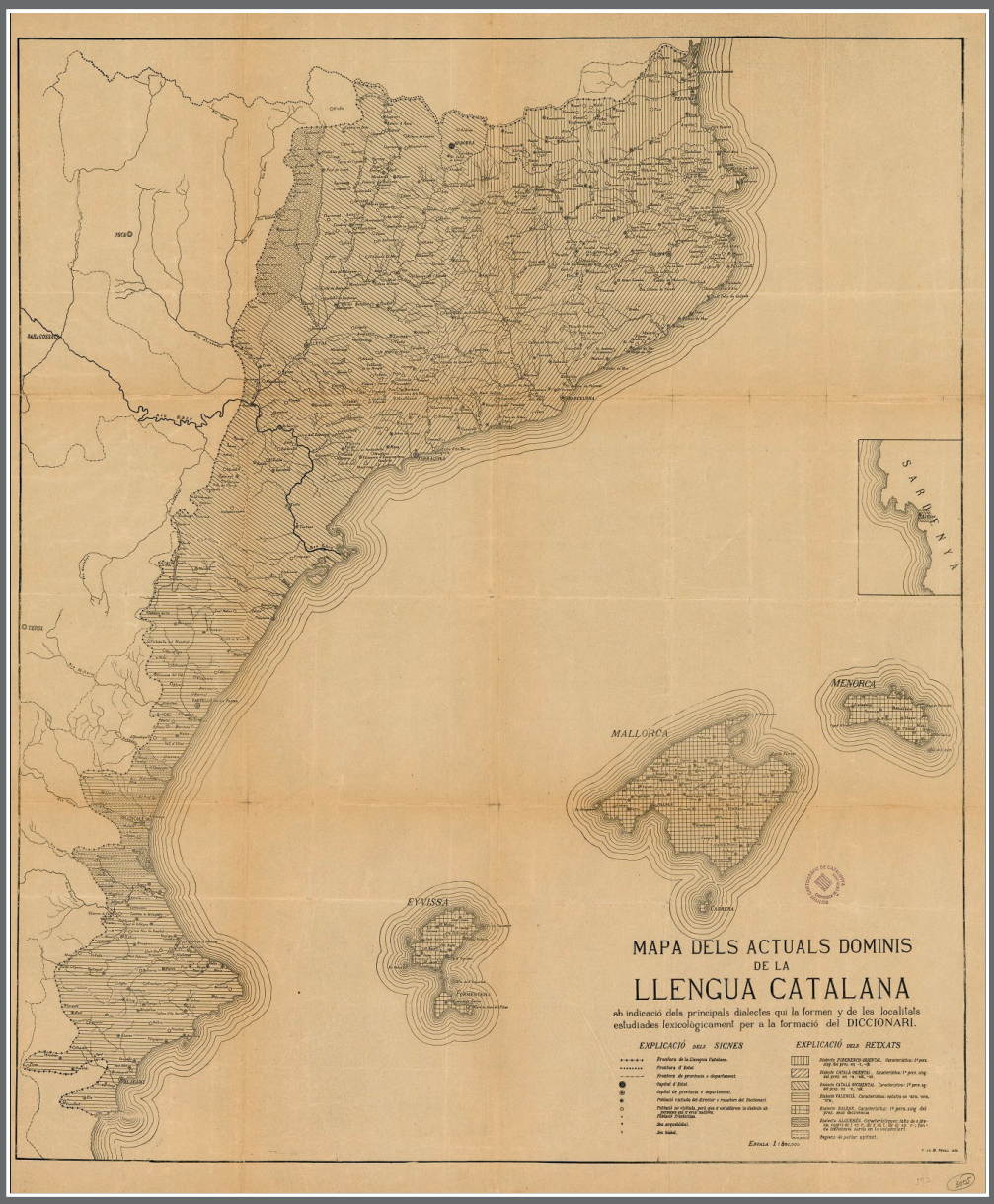

CARTOTECA DIGITAL DE L'INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA

Mapa del domini lingüístic del 1926

El *Mapa dels actuals dominis de la Llengua Catalana* va ser publicat dins del primer volum del *Diccionari català, valencià, balear*, d'Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll, publicat el 1926 a Palma de Mallorca i datat entre 1921 i 1926. Es tracta d'un mapa desplegable, editat en blanc i negre, de 81x69 cm, i inaugura una nova línia estètica característica.

Tractat dels Pirineus– pel geògraf francès Nicolas Sanson i que dóna una de les primeres visions dels Països Catalans. De fet, a partir d'aquesta època comença la supremacia dels cartògrafs francesos, si bé a partir del segle XVIII també es desenvolupa la cartografia autòctona, encara que predomina la visió espanyola.

Del 1717 és el primer mapa imprès d'Andorra (inclòs en una obra francesa) i en aquest mateix segle van apareixent mapes més detallats tant del Principat com d'algunes de les Illes i del País Valencià, això sí, per separat. Durant el segle XIX continua la producció cartogràfica, tant autòctona com forana, "però sempre feta en llengua estrangera i amb funcions nacionalment alienants", segons Pol Sureda, que posa com a exemple els mapes d'operacions francesos, els d'infraestructures o els turístics.

Però és a finals del XIX, justament el 1883, quan apareix el *Mapa de la Llengua Catalana* amb la primera representació moderna dels Països Catalans (vegeu peça a pàgina 4). "Fora d'aquest cas aïllat, hom trigarà ben bé dues dècades a percebre la necessitat de mapificar la nació", afegeix Sureda, que considera aquell mapa pioner, també per l'intent de recompte de la població per demarcacions administratives (Andorra, departament i províncies). El mapa és anònim i no va acompanyat de cap presentació explícita, si bé el número de la revista on apareix és un monogràfic d'homenatge als Jocs Florals i a l'*Oda a*

El primer mural de les terres de llengua catalana per a escoles

El *Mapa de les terres de llengua catalana* va ser publicat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana el 1920 com a inici de la seva col·lecció de mapes murals per a ús escolar. Acolorit, de gran format i amb força informació, les despeses de la seva edició van anar a càrrec del "patrici català" Dr. Antoni de P. Aleu.

"El primer mapa mural de les terres de llengua catalana pensat per a les escoles es va editar el 1920

"La Guerra Civil i la repressió franquista van liquidar la cartografia catalana, que va quedar reduïda a l'exili

1932. El cartell *La nostra pàtria*, de l'associació Palestra (una entitat catalanista que promovia l'esport entre els joves), esquematitza la idea de nació.

1947. El *Mapa dels Països Catalans*, publicat per Estat Català, sembla ser el primer a dur el terme Països Catalans al títol.

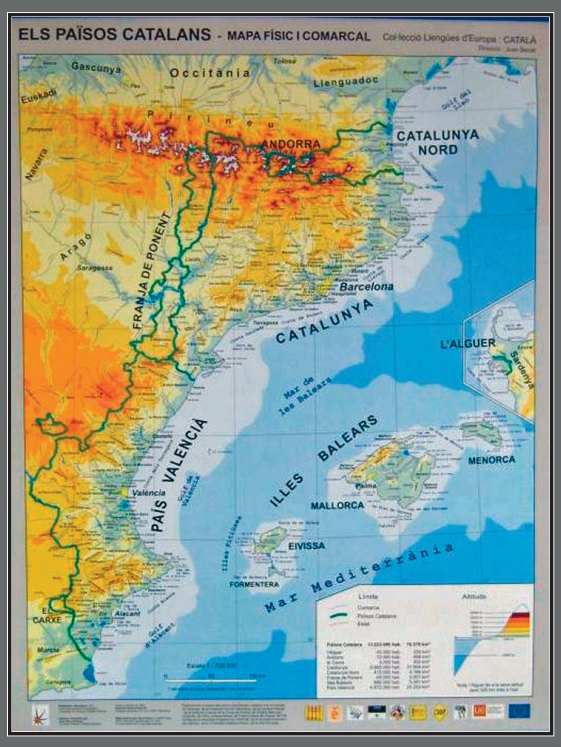

2005. Col·lecció de mapes dels Països Catalans dirigida per Joan Becat i amb diverses entitats col·laboradores, a cura de l'editorial nord-catalana Terra Nostra.

Domini lingüístic el 2006

La primavera del 2006 l'Institut Cartogràfic de Catalunya publica el *Mapa del domini lingüístic del català* a escales 1:500.000 i 1:750.000. Aplica el perfil de l'*Atles lingüístic del domini català* editat per l'Institut d'Estudis Catalans cinc anys abans i que representa la delimitació lingüística més acurada feta fins ara.

la pàtria de Bonaventura Carles Aribau. "No sembla haver deixat petja socialment, potser pel mateix caràcter precursor", conclou Sureda, que recorda que el mapa va ser descobert per Josep Guia i divulgat per Vicent Partal el desembre de 2014. Ja a finals del segle XIX i començaments del XX s'aniran succeint nous mapes sobre el domini lingüístic català, i també es recupera la llengua catalana en altres recursos cartogràfics relacionats amb l'excursionisme, la història o la reivindicació política. En el primer terç del segle XX són molts els exemples de representació visual dels Països Catalans, com es pot veure en aquestes pàgines, fins que l'esclat de la Guerra Civil i la repressió franquista posterior liquida completament la cartografia catalana que, tal i com recorda Sureda, "es veu reduïda a una subsistència precària a l'exili". D'aquesta manera, fins al 1979 tota la cartografia oficial que es farà per representar aquests territoris –excepte amb algunes excepcions tardanes– serà en castellà i des de l'òptica espanyola.

Finalment, la recuperació democràtica anirà acompanyada d'un esclat d'atles escolars i divulgatius en català de tota mena, però els que es fan de tot l'àmbit territorial sempre estan relacionats amb la llengua catalana o bé s'utilitzen com a icona en l'àmbit del moviment independentista, i no és fins al tombant de segle quan la situació es comença a normalitzar amb l'aparició dels primers atles del conjunt dels Països Catalans.

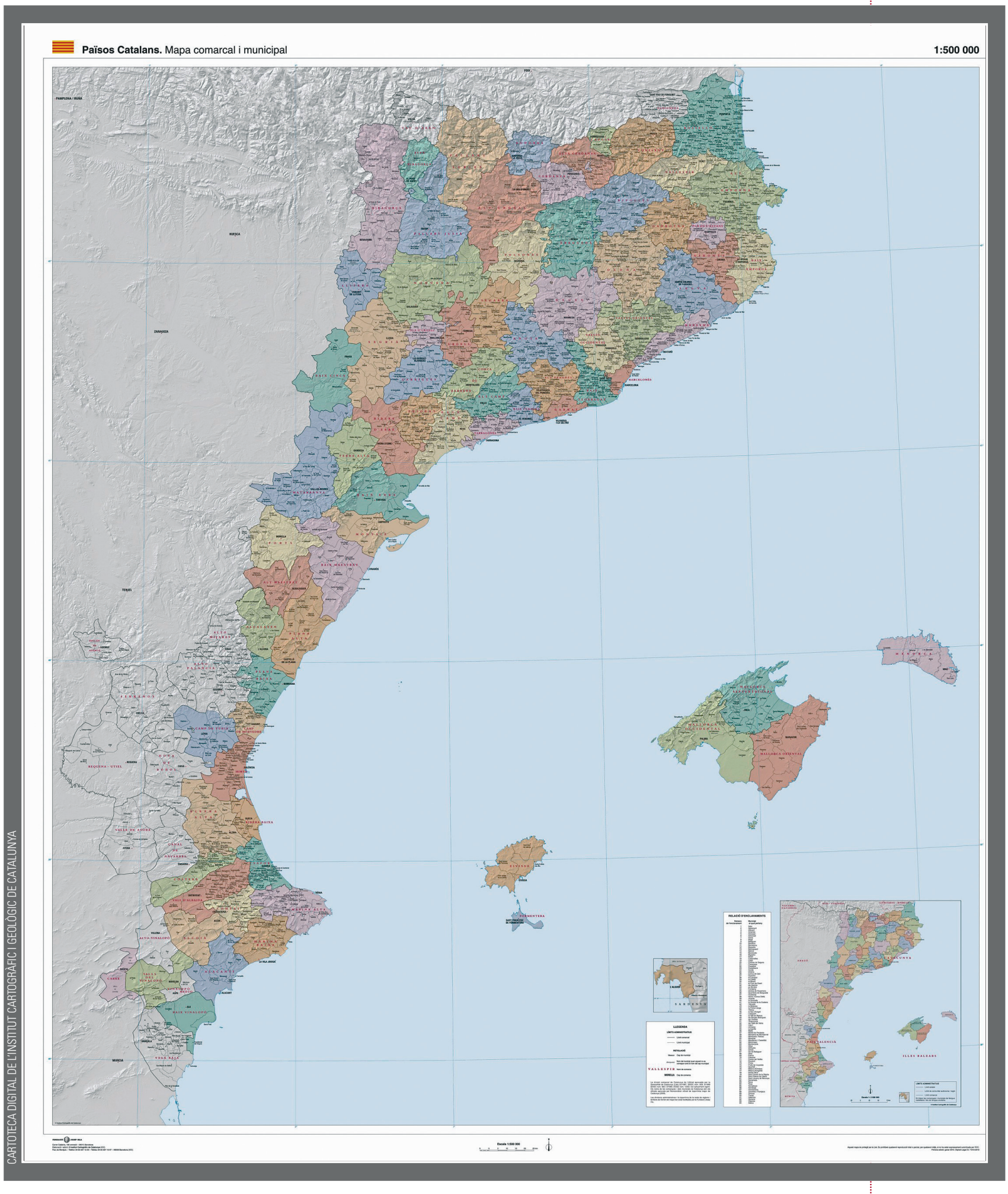

L'aportació de la Fundació Irla i l'Institut de Cartografia de Catalunya

Publicat el 2010 per la Fundació Irla i l'Institut de Cartografia de Catalunya, està considerat el mapa més complet dels Països Catalans. És d'una gran qualitat cartogràfica i es va editar en una mida gran, 127x108 cm. Cartografia comarques i poblacions distingint clarament les poblacions de llengua occitana o espanyola de les de llengua catalana.